

Marxisticko-leninské pojetí objektu a subjektu ozbrojeného zápasu

Problematika objektu a subjektu, stejně tak jako objektivních podmínek a subjektivního činitele, není zdaleka jen ústředním problémem marxisticko-leninské filozofie, ale i společenské, v tom i vojenské praxe.

Ve vojenské teorii a vojenské praxi se s ní setkáváme zejména při řešení a objasňování takových vojenských jevů a procesů, jako je např. problematika úlohy velitelů, štábů a vojenských mas ve válce a ozbrojeném zápasu; úlohy materiálních a duchovních činitelů, které ovlivňují průběh a výsledky války a ozbrojeného zápasu; determinovanosti, podmíněnosti rozhodovací činnosti velitelů a štábů přírodními a sociálními objektivními podmínkami na jedné straně a svobodou jednání, rozhodování a jednání na druhé straně. Současně se tato problematika vztahuje k procesu vojenskovědeckého poznání a vojenské praxe, k úloze tříd a třídního boje, sociálních revolucí a sociálního násilí v dějinách třídní společnosti a k jiným.

Ozbrojený zápas představuje případ sociálně politické, třídně antagonistické násilné konfrontace, která probíhá mezi třídami, státy, vojenskopolitickými koalicemi.

Jako specifický případ společensko-politické praxe je ozbrojený zápas subjektovo-objektovým vztahem. Vzájemná interakce subjektu a objektu, již se mj. ozbrojený zápas vyznačuje, nás přivádí k potřebě pochopit obsah takových filozofických kategorií, jako jsou kategorie objekt a subjekt, objektivní podmínky a subjektivní činitel vůbec, ozbrojeného zápasu zvláště.

Objektem rozumíme tu část objektivní reality (přírody a společnosti), která působí na subjekt a je současně subjektem poznávána a revoluční praxí přetvářena. **Subjektem** nazýváme nositele poznávací a revolučně praktické činnosti.

Objekt ozbrojeného zápasu představuje bohatě vnitřně strukturní množinu různých přírodních a sociálních jevů a procesů, které jsou předmětem sociálně politické násilné aktivity člověka, sociálních tříd, národů, států a vojenskopolitických koalic.

Z toho vyplývá, že objekt války má vnitřní strukturu ve dvou základních skupinách jevů a procesů: přírodních a sociálních.

Do přírodních jevů a procesů, které tvoří strukturální prvky ozbrojeného zápasu, zahrnujeme: přírodní jevy a procesy (neživé i živé) přírody, geografické prostředí válčiště, klimatické, meteorologické, fyzikální, chemické, biologické a jiné.

Pokud jde o sociální jevy a procesy, které jsou objektem ozbrojeného zápasu, nacházíme mezi nimi: příslušníky ozbrojených sil, civilní obyvatelstvo, ekonomický, vědeckotechnický, vojenský a morálně politický potenciál země, státu, vojenskopolitické koalice, sociální instituce — politické, ekonomické, státní, vědeckovýzkumné, výchovně vzdělávací, kulturní a jiné. Jde o přírodní a sociální jevy, které jsou objektem destruktivní, násilné aktivity probíhajícího ozbrojeného zápasu.

Vzhledem k tomu, že současné války mají zpravidla mezinárodní, spojenecký charakter, je nutné objekt války a ozbrojeného

zápasu chápat nikoli v národním či státním měřítku, ale podstatně širěji v měřítku mezinárodním, internacionálním. Dnes se nejen jednotlivé země, státy a jejich potenciály angažované ve válce stávají objektem války, ale tímto objektem jsou zpravidla síly a prostředky vedení války, jimiž disponuje celá vojensko-politická koalice.

Subjekt ozbrojeného zápasu je nositelem sociálně politické aktivity, která provází ozbrojený zápas. Podílí se na jeho vedení prostřednictvím aktivity poznávací, rozhodovací, organizátorské, řídicí atd.

Subjekt ozbrojeného zápasu má rovněž vnitřní strukturu. Jeho základní strukturální prvky představují především člověk, sociální skupiny, sociální třídy, národnosti, národy, ale i sociální instituce — politické, státní, ekonomické, vědecké, výchovně vzdělávací, kulturní, zájmové a jiné. Je pochopitelné, že do subjektu ozbrojeného zápasu zahrnujeme i armádu — velitele, štáby i řadové příslušníky armády.

K tomu je nutné dodat, že všichni výše uvedení činitelé vystupují jako subjekt ozbrojeného zápasu, jsou však subjektem ozbrojeného zápasu pouze za předpokladu a v té míře, v jaké jsou nositeli a realizátory činností spjatých s vedením ozbrojeného zápasu a jeho zabezpečením.

Současně považujeme za nutné upozornit na relativnost vymezení kategoriálního pojmu subjekt. Člověk, sociální skupiny, sociální instituce vystupují totiž v dvojí úloze — subjektu i objektu. Tak např. velitelé a štáby jsou subjektem poznávací, rozhodovací, řídicí a jiné činnosti ve vztahu k podřízeným. Současně jsou objektem, na který působí jiné subjekty — vyšší velitelé, štáby, ale i vlastní podřízení, kteří ovlivňují jejich rozhodování a jednání.

Právě tak např. příslušníci vlastní armády vystupují v úloze subjektu, který působí na objekt, představovaný nepřátelskou armádou. Současně však jsou příslušníci vlastní armády v postavení objektu vystaveného vlivu a působení ze strany příslušníků nepřátelské armády. Z toho vyplývá, že o subjektu a objektu můžeme ve společnosti hovořit jen v přesně vymezeném vztahu. Za jeho hranicemi si subjekt a objekt „vyměňují místo“. Přesněji řečeno člověk, sociální skupiny a společenské instituce mohou vystupovat v dvojí úloze společenského subjektu i společenského objektu. Každý společenský subjekt — individuální i kolektivní — prochází vždy určitým vývojem. Už zakladatelé vědeckého komunismu upozorňovali na tzv. subjekt „o sobě“ a subjekt „pro sebe“. Přitom subjektem „o sobě“ rozuměli společenský subjekt s nízkou úrovní poznání, převahou živelnosti, neorganizovaností i nižším stup-

něm praktické akceschopnosti. Naproti tomu subjekt „pro sebe“ se vyznačuje vlastnostmi zcela opačnými — potřebnou úrovní poznání, cílevědomostí, uvědomelostí, organizovaností a akceschopností.

Z toho vyplývá závažný požadavek: potřeba permanentní kultivace, vzdělávání, výchovy a přípravy příslušníků socialistické armády za tím účelem, aby se stali plnohodnotnými dějinnými subjekty angažovanými v ozbrojeném zápasu.

Ani v současnosti nic neztratila na své platnosti Leninova slova: „Nikdy nebude přemožen takový národ, ve kterém dělníci a rolníci ve své většině poznali, pocítili a uvědomili si, že hájí věc, jejíž vítězství zajistí jim a jejich dětem možnost užívat všech plodů kultury, všech výtvarů lidské práce.“ (Lenin, V. I.: Projev na konferenci železničářů moskevského uzlu 16. dubna 1919. Spisy, sv. 29, Praha 1955, s. 313.)

V třídní společnosti je společenský subjekt vždy třídně diferencován. Zpravidla jej tvoří sociální třídy, které mohou být navzájem v třídně antagonistickém, popřípadě v třídně neantagonistickém vztahu.

Třídně antagonistická polarita vykořisťovatelské společnosti nachází svůj výraz i v podmínkách armády této společnosti, což se projevuje negativně v ozbrojeném zápase, rozdílným přístupem k němu, rozdílnou mírou ochoty se v něm angažovat.

V tomto ohledu třídní správnost příslušníků socialistické armády vytváří zcela jiné, daleko příznivější podmínky pro účast a angažovanost ve spravedlivém ozbrojeném zápase.

V současných podmínkách třídně rozděleného světa má subjekt mezinárodní, internacionální charakter, neboť v případné válce dnes zpravidla vystupují a stojí proti sobě sociálně ekonomicky, sociálně politicky, ideologicky a vojensko-politicky integrované vojenské koalice — jejich sociální skupiny, třídy, národy, lidové masy i sociální instituce ekonomické, politické, ideologické, vojenské a jiné. Z tohoto hlediska by v úloze subjektu případné války, ozbrojeného zápasu vystupovaly např. národy zemí socialistické společnosti a jejich internacionální společenské instituce, včetně např. obranného svazku Varšavské smlouvy a na druhé straně národy imperialistických států a jejich společenské instituce.

Subjekt a objekt ozbrojeného zápasu představují dva protikladné, vzájemně se podmínující, ovlivňující a předpokládající činitele. Čím se vyznačuje dialektický vztah mezi subjektem a objektem?

Před vznikem člověka, lidské společnosti nemůžeme o subjektu mluvit. Na určitém historickém stupni vývoje objektivní rea-

lity se z přírody vyčleňuje člověk, lidská společnost. Toto „rozštěpení“ přírody je spjato se vznikem objektu a subjektu. Jakmile vzniklo a dosud existuje toto rozdělení, existuje nerozlučnost objektu a subjektu. V dosavadním vývoji světa teprve člověk přestal být trpnou, pasivní, přizpůsobující se bytostí. Teprve on se postavil k realitě jako ke svému objektu poznání a přetváření, teprve on se z ní vyčlenil jako relativně samostatný aktivní činitel.

Vznikem člověka, společnosti dosáhla objektivní realita takového vývojového stadia, ve kterém si její určitá část — člověk, společnost uvědomuje sebe samu a produkuje kvalitativně vyšší formu bytí — společenský život.

Od vzniku člověka, společnosti jak objekt, tak i subjekt jsou jen částí okolního světa, který je jejich předpokladem a východiskem.

Úloha jednotlivých subjektů v dějinném vývoji není stejná či stejně významná. Proto je plně oprávněné rozlišit subjekty hlavní, rozhodující, určující a subjekty vedlejší, druhotné, odvozené.

Za určující, rozhodující činitele v dějinách je nutno považovat ty společenské skupiny, třídy, instituce, popřípadě sociální hnutí, které jsou nositeli sociálního pokroku, humanismu, revoluce atp. V současnosti např. v celosvětovém měřítku je určujícím subjektem dějinného vývoje světové socialistické společnosti. Závěry XXVI. sjezdu KSSS v této souvislosti připomínají: „Do osmdesátých let vstoupila mezinárodní dělnická třída a její politický předvoj — komunistické a dělnické strany — jistým krokem. Vstoupily do tohoto období jako aktivní bojovníci za práva pracujících, za mír a bezpečnost národů.“ (XXVI. sjezd KSSS. Dokumenty a materiály. Praha 1981, s. 17.)

Čím se vyznačuje vzájemný vztah mezi subjektem a objektem? Subjekt a objekt tvoří dialektickou jednotu, vzájemně se předpokládají, podmiňují, ovlivňují. Současně objekt je poznáván a přetvářen subjektem. V neposlední míře subjekt, jeho činnost, působení se zpředměťuje, materializuje, objektivizuje v objektu.

Objekt plní určující úlohu ve vztahu k subjektu tím, že determinuje, podmiňuje

činnost subjektu. Současně objekt vytváří podmínky, předpoklady a prostor pro jednání subjektu.

Existuje i zpětná vazba mezi subjektem a objektem. V jejím rámci subjekt plní určující úlohu ve vztahu k objektu v tom smyslu, že poznává objekt, prakticky přetváří objekt, vyvolává v něm kvantitativní a kvalitativní změny.

Subjekt a objekt se nevývívá, nemění jen na základě vzájemného působení a ovlivňování, ale i na základě vlastního vývoje.

Vzájemný vztah subjektu a objektu se historicky mění, přičemž úloha subjektu v dějinách vzrůstá.

Rozvoj společenského poznání a praxe vede k tomu, že stále nové oblasti, jevy a procesy přírodní a sociální reality se stávají objektem poznání a praktického přetváření.

Objekt je částí materiálního bytí v podobě předmětu lidské aktivity. Subjekt je částí materiálního bytí v podobě člověka, společnosti a jejich aktivity. To, čím se člověk, společnost odlišuje od okolní přírody je především specifický lidský způsob reagování na své okolí — práce, jednání.

Příroda a společnost jsou v jistém smyslu výslednicí předmětnosti bytostných sil člověka. Pro společnost toto tyrzení platí bezvýtku, pro přírodu potud, pokud máme na mysli přírodu kultivovanou, zlidštěnou společenskou prací, přírodu přetvořenou, „poznamenanou“ lidskou aktivitou.

Vědeckotechnický pokrok uplatněný ve společenském životě a v jeho rámci i ve vojenství se v nejednom směru dotýká problematiky subjektu a objektu války.

Vliv vědeckotechnického pokroku na objekt války lze mj. spatřovat v tom, že vědeckotechnický potenciál, jímž disponují válčící země, státy, koalice jim umožňuje zmnohásobit vojenskou sílu státu, koalice i bojovou sílu armády a znásobit i destruktivní působení na síly a prostředky protivníka.

Pokud jde o subjekty války, ozbrojeného zápasu, potom vědeckotechnický pokrok ve vojenství klade nebývale vysoké nároky zejména na kvalifikaci, kulturně technickou úroveň aktérů války a ozbrojeného zápasu, na jejich schopnosti využívat výsledků vědy a techniky, respektovat požadavky technologické kázně apod.

Objektivní podmínky a subjektivní činitele války, ozbrojeného zápasu

Veškerá společensko-praktická činnost člověka i sociálních kolektivů se vždy realizuje v určitých časových prostorových přírodních i konkrétně historických sociálních podmínkách. Toto zjištění se beze

zbytku vztahuje i na aktivitu lidí ve válce, ozbrojeném zápase.

Vycházíme-li z poznání, že objekt plní mj. úlohu determinujícího, podmiňujícího činitele subjektivní činnosti člověka, so-

ciálních kolektivů a sociálních institucí, můžeme o něm současně říci, že představuje v této své funkci i objektivní podmínky.

Objektivní podmínky existují v podobě rozličných přírodních a sociálních jevů a procesů, nezávisle (objektivně) na vědomí a vůli lidí a usnadňují nebo znesnadňují praktickou činnost subjektu. Samy o sobě objektivní podmínky nevyvolávají, nepříčíní vznik jiných jevů a procesů, provázejí však působení příčin v prostoru a čase a vytvářejí příznivé nebo nepříznivé předpoklady ke vzniku těch či oněch jevů a procesů.

Přírodní a sociální podmínky působí nejen v mírovém životě a společenské praxi, ale i v takových společenských mimořádných situacích, jako je válka, ozbrojený zápas, válečná praxe.

Účastníci ozbrojeného zápasu — velitelé, štáby, příslušníci bojujících vojsk atp. — jsou ve své řídicí, rozhodovací i realizační výkonné činnosti ovlivňováni objektivními podmínkami dvojího druhu. Jednak objektivními podmínkami **přírodní povahy** a za druhé objektivními podmínkami **sociální povahy**.

Objektivní podmínky přírodního charakteru, které podmiňují rozhodování a jednání lidí v ozbrojeném zápase, členíme na ty, které mají povahu „**přírody mimo nás**“ a „**přírody v nás**“ samotných.

Objektivní podmínky ozbrojeného zápasu sociální povahy můžeme dále rozdělit na činitele **celospolečenské** a specificky **vojenské**; na **vlastní** a **nepřítel**, kterými jsme rovněž ovlivňováni.

Objektivní podmínky „**přírody mimo nás**“ představují především: geografické prostředí, přírodní, přesněji přírodně sociální prostředí válečště, na němž se odehrávají boje, operace, sražení; klimatické a meteorologické jevy a procesy; fyzikální jevy a procesy; biologické jevy a procesy, roční období, denní, noční doba, časový faktor a jiné, které ovlivňují činnost velitelů, štábů, vojsk a ke kterým je nutné přihlížet při rozhodování, řízení i vlastním vedení bojových akcí.

Naše rozhodování a jednání není však podmiňováno pouze „vnější přírodou“, vnějšími přírodními vlivy, jevy a procesy, ale v nemenší míře jsme ovlivňováni i „přírodou vnitřní“, „**přírodou v nás**“ samotných.

Jde např. mimo jiné o takové činitele, jako jsou naše biologické, fyzické a psychologické, zděděné či vypěstované předpoklady, schopnosti a možnosti, které se projevují ve stupni fyzické a psychologické zdatnosti, odolnosti, zdravotním stavu atp. To ve svém souhrnu rovněž v podstatné míře

ovlivňuje plnění bojových úkolů účastníků ozbrojeného zápasu.

Jakkoli je vliv přírodních objektivních podmínek v ozbrojeném zápase závažný a nezanedbatelný, nepřisuzujeme přírodním podmínkám určující, rozhodující úlohu. Ta připadá objektivním podmínkám sociální povahy. Vyplývá to ze samotné povahy války, ozbrojeného zápasu, které představují sociálně politické jevy, třídní konfliktní interakci, v níž jsou aktivizovány a využívány všechny síly a prostředky k dosažení vítězství nad nepřítelem.

Objektivní podmínky války, ozbrojeného zápasu rozděluje na objektivní podmínky války, ozbrojeného zápasu **celospolečenské** a specificky **vojenské**.

Sociální objektivní podmínky **celospolečenské** povahy, které působí a provázejí každou válku, představují především: ekonomické, politické, ideové duchovní a vědeckotechnické jevy a procesy; charakter sociálně ekonomického zřízení bojujících států, sociálně politické a sociálně ekonomické cíle sledované válčícími státy, sociálně politické, ekonomické, ideové duchovní a jiné důsledky války atp.

Objektivní podmínky války specificky **vojenského** charakteru tvoří mimo jiné: materiálně technická základna armády (zbraň, vojenská technika); kvantita, kvalita a struktura ozbrojených sil a druhů vojsk; morálně politická a vojenskoodborná připravenost příslušníků armády; bojová pohotovost a akceschopnost armád; organizační schopnosti velitelského sboru a armády a jiné.

Kromě toho můžeme sociální objektivní podmínky z hlediska jejich úlohy ve válce rozdělit na ty, které podmiňují **vznik války**, a ty, které podmiňují, určují **vlastní průběh a výsledek války**.

Pokud jde o činitele, které podmiňují vznik, vypuknutí války, spatřuje je marxisticko-leninská teorie nikoli v mimospoolečenských — přírodních, biologických činitelech, ale prvořadě v určitých sociálně ekonomických společenských poměrech, příznačných pro třídně antagonistické společensko-ekonomické formace.

Při akceptování sociální podmíněnosti vzniku válek je nutné rozlišit primární materiální podmíněnost války ekonomickými podmínkami a sekundární podmíněnost války sociálně politickými podmínkami a předpoklady, jakožto koncentrovaným výrazem ekonomických zájmů určitých společenských tříd, které používají válku jako jeden z krajních, mezních, výjimečných prostředků politiky.

Pokud jde o sociální objektivní podmínky, které ovlivňují průběh a výsledek války, s nimiž je nutné počítat při plánování,

rozhodování a řízení ozbrojeného zápasu, potom na prvním místě je potřebné připomenout objektivní podmínky **sociálně ekonomické** povahy.

Význam ekonomických podmínek pro vojenství byl znovu zdůrazněn na XXVI. sjezdu KSSS: „Vždyť právě v ekonomické oblasti se buduje základ... pro upevňování obranyschopnosti a pro aktivní zahraniční politiku.“ [XXVI. sjezd KSSS. Praha 1981, s. 33.]

Sociálně ekonomické podmínky vytvářejí prostor pro subjektivní činnost akterů války a současně limitují jejich rozhodování a jednání v ozbrojeném zápase, představují ekonomické možnosti země či vojskopolitické koalice, do nichž mj. zahrnujeme odvětvovou strukturu národního hospodářství; zdroje pracovních sil; surovinové a energetické zdroje; výrobní kapacitu průmyslu, zemědělství, rozvoj dopravy, služeb; vědeckotechnickou úroveň rozvoje výrobních sil; technologii výrobních procesů; objem a strukturu průmyslové a zemědělské produkce; úroveň společenské produktivity práce; objem národního důchodu, jeho rozdělování a užití atp.

Významné objektivní podmínky soudobých válek představují faktory **vědeckotechnické** povahy.

Vědeckotechnické podmínky, které ovlivňují vojenství, včetně soudobých válek, představují dnes složitou, bohatou strukturu množiny prvků, do níž zahrnujeme vědeckotechnickou a experimentální základnu vědy — její materiální, věcnou i kadrovou, lidskou složku; výsledky vědeckotechnického poznání objektivizované, zpědomněné ve výrobní, dopravní, spojovací, vojenské a jiné technice; úroveň výrobních technologických procesů; stupeň vědecké úrovně řízení společenských procesů; vědeckotechnickou úroveň obyvatelstva — výrobců i uživatelů techniky a jiné.

Další sociální objektivní podmínkou, která působí ve válce, je **morálně politický faktor** armády a lidu, někdy též nazývaný morálním duchem armády a lidu.

Morální faktor tvoří souhrn duchovních kvalit lidových mas, stupeň jejich chápání těch cílů a úkolů, v jejichž jménu jedná, a jejich schopnost dát své síly pro vítězství věci, za kterou bojují. Morální faktor je stav ducha bojujících mas, jejich odhodlání zápasit, překonávat rozličné těžkosti a nejkřutější zkoušky pro dosažení vítězství.

V neposlední řadě průběh a výsledek války, rozhodování a jednání účastníků války podmiňují faktory specificky **vojenské**. Mezi ně obvykle zahrnujeme např. množství, kvalitu a strukturu ozbrojených sil; výzbroj a technické vybavení ozbrojených sil a druhů vojsk; připravenost velitelské-

ho sboru — politickou, vojskoodbornou, technickou atp.; vycvičenost, připravenost vojsk atd.

Při zkoumání přírodních a sociálních podmínek, které podmiňují a ovlivňují úlohu velitelů, štábů a vojsk ve válce, v ozbrojeném zápase, je nutné brát v úvahu nejen podmínky na vlastní straně, ale i podmínky a vlivy představované protivníkem, nepřátelskou bojující stranou, neboť jak vlastní síly a prostředky, tak síly a prostředky nepřítelů určují, podmiňují a ve svém souhrnu ovlivňují, iniciují a limitují naše vlastní rozhodování a jednání lidí.

Vztahnou kategorií objektivních podmínek je kategorie subjektivní činitel. Subjektivním činitelem při určitém zjednodušení rozumíme „subjekt v činnosti“.

Subjektivní činitel bývá vymezován v „širším“ a „užším“ slova smyslu. V **nejširším smyslu** rozumíme subjektivním činitelem člověka, sociální skupiny a sociální instituce. V tomto smyslu se subjekt a subjektivní činitel navzájem kryjí, jsou totožné.

Kromě výše uvedeného „širšího“ pojetí subjektivního činitele existuje vymezení subjektivního činitele v „užším smyslu“, čímž máme na mysli mj. kulturní úroveň, třídní uvědomělost, organizovanost, akceschopnost, rozumové schopnosti, volní vlastnosti, citové vlastnosti, schopnost poznávat, předvídat, plánovat, rozhodovat, hodnotit, jednat atp.

V úloze subjektivního činitele vystupují vedoucí a řádové osobnosti i lidové masy. Žít však subjekt pouze na lidové masy by nebylo správné. Ze subjektu nemůžeme eliminovat, vyloučit ani např. protilidové masy, vyznačující se sociální kontrarevolucioností, konzervatismem, nepokrokovostí atp.

Subjektivní činitel působí ve všech oblastech společenského života — v materiální výrobě, politické, vědecké, kulturně umělecké, výchovně vzdělávací i vojenské a jiné činnosti.

Z tohoto hlediska subjektivním činitelem války je člověk, sociální skupiny, třídy, národy, obyvatelstvo států, vojskopolitických koalic i příslušníci sociálních institucí — politických, výchovně vzdělávacích a jiných angažovaných ve válečném zápasu.

Pokud jde o ozbrojený zápas jako sociálně politický jev, který tvoří hlavní obsah války, potom problematika úlohy subjektivního činitele má mj. svou konkrétní podobu v úloze vojenských mas a velitelů, popřípadě vojevůdců v ozbrojeném zápase.

Vojenské masy vystupují a plní ve válce, ozbrojeném zápase celou řadu sociálních úloh či rolí.

Především jsou rozhodujícími aktéry bojů, sražení, operací, obsluhuji zbraně a ostatní vojenskou techniku, zabezpečují materiálně technicky vedení ozbrojeného zápasu, podílejí se na poznávací, rozhodovací i řídicí činnosti v ozbrojeném zápase atp. Vojenské masy nesou hlavní tíhu ozbrojeného zápasu, obětují zdraví, životy v zájmu dosažení vítězství nad nepřítelem.

Úloha vojenských mas ve válkách, v ozbrojených zápasech může být velmi rozdílná. Míra, stupeň angažovanosti vojenských mas ve válkách, ozbrojených zápasech závisí na celé řadě činitelů, mezi nimiž můžeme mj. uvést: sociálně politický charakter války a z něho vyplývající postoje vojenských mas k dané válce, třídní uvědomělost a politickou vyspělost vojenských mas, kulturně technickou úroveň, morálně politické kvality, vojenskoodbornou připravenost, ukázněnost, organizovanost, vzájemné vztahy mezi vojenskými masami a veliteli atp.

V úloze subjektivního činitele ve válce, v ozbrojeném zápase vystupují vedle vojenských mas i osobnosti. Osobnost může vystupovat ve dvoji možné úloze: jako řádová osobnost a za druhé jako vůdčí, vedoucí osobnost.

Řádové osobnosti jsou zpravidla příslušníky sociálních skupin, tříd, společenských institucí apod. V armádě je tomu obdobně.

Vedoucí osobnosti mohou být představiteli společenských tříd, politických stran, státních, hospodářských, kulturních institucí, vědci, umělci, objevitelé, vynálezci atp. V armádní instituci v úloze vedoucích osobností vystupují velitelé, vojévůdci, političtí pracovníci, odborní náčelníci a jiní.

Ve výčtu sociálních funkcí velitelů, vojévůdců atp. nacházíme mj. funkci poznávací, prognostickou, plánovací, rozhodovací, organizátorskou, uvědomovací, výchovnou, kontrolní, výkonnou atp.

Působení subjektivního činitele bývá ze společenského hlediska protikladně orientované. V tomto smyslu se protikladnost působení subjektivního činitele vyznačuje plněním progresivní i regresivní, revoluční i kontrarevoluční, aktivní i pasivní, uvědomělé i živelné, racionální i neracionální, a jiné úlohy.

Je proto chybné ztotožňovat úlohu subjektivního činitele jen se společensky pozitivními, žádoucími úlohami a funkcemi. Nesmíme ztrácet ze zřetele, že ve společnosti mohou existovat a zpravidla existují sociální skupiny jak progresivní, tak regresivní, revoluční i kontrarevoluční atp.

Vycházíme-li z protikladnosti úloh, které ve společnosti subjektivní činitel plní, můžeme k tomu dodat, že subjektivní činitel bývá nositelem sociálního pokroku i sociální reakce; sociální revoluce i sociální kontrarevoluce; individuálních i kolektivních zájmů; třídních i všelidských zájmů; vědění i nevědomości; uvědomělosti i živelnosti; aktivity i pasivity atp.

Subjektivní činitelé jsou vždy začleněni do sítě různých sociálních vztahů, jsou příslušníci různých sociálních skupin, společností a tato skutečnost determinuje subjektivní činitele v tom smyslu, že vyjadřují a realizují potřeby a zájmy individuální i kolektivní; profesionální i generační, třídní i všelidské; místní a celostátní; národní i internacionální a jiné.

Všeobecně se v marxisticko-leninské literatuře zdůrazňuje vzrůstající úloha subjektivního činitele v dějinách, např. komunistických stran, dělnické třídy, socialistických společenských institucí atp.

Růst úlohy subjektivního činitele v dějinách je determinován, podmiňován celou řadou sociálních jevů a procesů.

Mezi determinantami růstu úlohy subjektivního činitele mj. nacházíme dosažený stupeň vývoje společnosti; stupeň rozvoje výrobních sil a výrobních vztahů; stupeň politické vyspělosti a organizovanosti lidí; stupeň vědeckého poznání; stupeň kulturně technické úrovně; stupeň rozvoje vzdělání, stupeň morálního rozvoje společnosti; stupeň rozvoje demokracie; stupeň uspokojování materiálních a kulturních potřeb lidí aj.

Na základě determinantů růstu úlohy subjektivního činitele můžeme vytypovat řadu sociálních jevů, které negativně působí na růst pozitivní úlohy subjektivního činitele. Mezi tyto negativně působící jevy a procesy můžeme mj. zahrnout: ekonomický útlak; politický, třídní a národnostní útlak; nedemokratické státní zřízení; nevzdělanost a ngramotnost; kulturní a technickou zaostalost; nepříznivé sociální klima; chybějící materiální a morální stimulaci činnosti lidí; nepostačující míru uspokojování hmotných a kulturních potřeb lidí atp.

Naopak na růst pozitivní úlohy subjektivního činitele pozitivně působí takové sociální jevy, jako např.: ekonomické a politické osvobození; demokratičnost státního zřízení; vysoká kulturně technická úroveň lidí; příznivé sociální klima; odpovídající materiální a morální stimulace činnosti lidí; uspokojování hmotných a kulturních potřeb lidí atd.